СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ – КЛОН СВИЩОВ

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА
КОНФЕРЕНЦИЯ

ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ – 30 ГОДИНИ СЛЕД НАЧАЛОТО НА ПРОМЕНИТЕ

Свищов, 22 ноември 2019 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 75 години от създаването на Съюза на учените в България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2020

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Иван Марчевски – Ректор на СА „Д. А. Ценов“ - Свищов
Проф. д.б.н. Диана Петкова – Председател на Съюза на учените в България
Доц. д-р Тодор Кръстевич – Зам. ректор „Научноизследователска и проектна дейност“ на СА „Д. А. Ценов“
Доц. д-р Красимира Славева – Председател СУБ – клон Свищов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Проф. д-р Атанас Атанасов
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Пепа Стойкова
Гл. ас. д-р Зоя Иванова
Гл. ас. д-р Любка Илиева

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Председател:
Проф. д-р Атанас Атанасов
Членове:
Проф. д-р Поля Ангелова
Проф. д-р Маргарита Богданова
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Христо Сирашки

НАУЧНИ СЕКРЕТАРИ
Гл. ас. д-р Зоя Иванова
Гл. ас. д-р Любка Илиева

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-1815-6

СЪДЪРЖАНИЕ

ИКОНОМИКС, ФИНАНСИ, ЗАСТРАХОВАНЕ, СОЦИАЛНО ДЕЛО

Напълно автоматизирания луксозен комунизъм – опит за подмяна на идеологията с технология
Проф. д.н. Борислав Борисов, докт. Дмитрий Лем 7

Бюджетно осигуряване на националната сигурност – състояние и тенденции за периода 2010 – 2019 г.
Проф. д-р Андрей Захариев, ас. д-р Стефан Станимиров, докт. Русалин Русалинов.....18

За информационното общество в България – 30 години след началото на промените
Проф. д-р Йордан Василев 27

Човешките ресурси в здравеопазването (2009-2019 г.)
Доц. д-р Анастасия Марчева, гл. ас. Милена Владимирова.....35

Реформата в българското данъчно облагане и икономиката в сянка
Доц. д-р Валентин Милинов 43

Надзор върху застрахователната дейност в България в контекста на защитата на интересите на застрахованите
Доц. д-р Венцислав Василев 51

Българската икономика преди и след 30 години: източници на растежа
Доц. д-р Вера Пиримова 58

Глобализацията на съвременната икономика и мястото на България в нея
Доц. д-р Людмил Несторов 67

Осигурително-технически аспекти на взаимовръзката „вход – изход“ през призмата на адекватността и еквивалентността на пенсионноосигурителната система в България
Доц. д-р Пламен Йорданов, докт. Жанета Ангелова 76

Застраховането като възможност за осигуряване на допълнителен доход на хората в надработоспособна възраст
Доц. д-р Румен Ерусалимов 84

Конвергенция на финанси и застраховане в България –
проявления, тенденции, възможности
Доц. д-р Стоян Проданов.....93

Анализ на показателите за капиталова адекватност на банките
в България през периода 2007 – 2018 г.
Гл. ас. д-р Аглика Кънева 102

Еволюция на държавния надзор върху застрахователната
дейност в България
Гл. ас. д-р Анелия Панева 113

30 години пазарна икономика в България: ефекти върху заетостта
Гл. ас. д-р Елка Сярова.....121

Оценка състоянието на задлъжнялостта в подсектор
„Местно самоуправление“
Гл. ас. д-р Петко Ангелов, докт. Силвия Заркова.....129

Развитие и усъвършенстване на институционалната структура
на пазара на труда в България
Гл. ас. д-р Таня Илиева 137

Пъзел с изменчивостта – методология за тестване на БФБ
Гл. ас. д-р Цвета н Павлов 144

Осигуряване в Универсален пенсионен фонд – състояние
и възможности
Ас. д-р Йордан Йорданов.....153

Инвестирането във ВЕЦ като важен възобновяем енергиен източник
в България
Ас. д-р Стефан Станимиров, докт. Мирослав Костадинов.....161

Мястото на преките чуждестранни инвестиции
в българската икономика
Ас. Елица Петкова.....168

Парите – начален и краен стимулатор и ограничител на банковото
външнотърговско посредничество (Финансово-правни аспекти)
Ас. Игнат Папазов 177

Стрес тестовете на българската банкова система в контекста
на регулаторните изисквания на Базел III
Докт. Беатрис Любенова 184

Инвестиционните банки и ипотечните облигации
Докт. Борислав Киров 196

Презастраховането като инструмент за управление на риска
Докт. Вахан Бохосян 205

Отражение на петролните ценови шокове върху световната
икономика
Докт. Даниел Тунчев 211

Българският модел на системата „бонус-малус" и поредното
предизвикателство пред застрахователните компании
Докт. Михаела Монова 220

Проблеми и предизвикателства пред холдинговите дружества
в България
Докт. Теодора Цветкова 228

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, АНАЛИЗ, СТАТИСТИКА

Същност и възможности за счетоводно отчитане
на специализираните пенсионни резерви в пенсионноосигурителните
дружества
Проф. д-р Атанас Атанасов 239

Съвременната агростатистика в България – началото
Проф. д-р Поля Ангелова 247

Стандартизация на счетоводството в предприятията от публичния
сектор в Република България
Доц. д-р Венцислав Вечев 255

Значими изменения в счетоводството в резултат на настъпилите
социално-икономически промени през последните 30 години
Доц. д-р Галина Чиприянова 261

Структурните промени в българската икономика и влиянието им
върху външната търговия и икономическия растеж
Доц. д-р Красимира Славева 270

Първи период в развитието на статистическия анализ
на „Отдалечени наблюдения“ ("OUTLIERS")
Доц. д-р Любомир Иванов **281**

Оценка на достъпа до интернет в дейността на предприятията
Доц. д-р Маргарита Шопова **288**

Стопански счетоводен анализ на ефективността и финансовата
стабилност на предприятието
Доц. д-р Марко Тимчев **296**

Правни аспекти на трансферното ценообразуване при данъчно
облагане в Р България
Доц. д-р Пенко Димитров **305**

Дуално или триално обучение по контролни дисциплини във висшето
образование – проблеми и предимства
Доц. д-р Пепа Стойкова **313**

Сравнителен анализ на финансирането на висшето образование
в страните от Европейския съюз
Доц. д-р Пламен Петков **324**

Предизвикателства пред одиторите в контекста на разширеното
докладване
Доц. д-р Силвия Костова **333**

Оценката на риска при извадковото изучаване в одита
Доц. д-р Стела Касабова **341**

Развитие на контрола върху акцизите през последните 30 години
Гл. ас. д-р Жельо Желев **347**

Мрежов модел за пътуване в България с БДЖ при планиране
на маршрут за пътуване с прикачване
Гл. ас. д-р Миглена Иванова **355**

Счетоводната професия в перспектива – умения и компетенции
Гл. ас. д-р Радосвета Кръстева-Христова **364**

Оценка на икономическото сближаване между областите в България
Гл. ас. д-р Тихомир Върбанов **371**

Проблеми при прилагането на разширения критерий на Дики-Фулър
Ас. д-р Евгени Овчинников 379

МЕНИДЖМЪНТ, МАРКЕТИНГ, МЕЖДУНАРОДНИ ОТНОШЕНИЯ ПЛАНИРАНЕ, ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

Comparative Analysis of the Competitiveness of the Balkan Countries
Prof., PhD Lyubcho Varamezov.....387

Lean Management във висшето образование
Проф. д-р Маргарита Богданова 394

Стратегическият маркетингов мениджмънт – перспектива
за развитие на туристическите бизнес организации в България
Доц. д-р Ваня Григорова 403

Приложение на Big Data анализа за защита на информацията
Доц. д-р Веселин Попов, доц. д-р Петя Емилова 411

Проблемът с текучеството на персонала в българските предприятия
Доц. д-р Галина Захариева, докт. Дритон Сюлча.....419

Управление на преживяванията на персонала – фактор
за организационно развитие
Доц. д-р Ирена Емилова, гл. ас. д-р Милен Динков.....427

Подобряване на отрасловата свързаност чрез изграждане
на железопътния участък по коридор № 9
Доц. д-р Камен Петров, докт. Радослав Костев 436

Потенциал на индустриалния интернет за нещата за подобряване
на производствените процеси
Доц. д-р Наталия Маринова 445

Професионалното обучение и особености на системата
за професионално образование и обучение
Доц. д-р Христо Сирашки 453

Повишаване качеството на обслужване на клиенти чрез въвеждане
на нови технологии в търговията
Гл. ас. д-р Венцислава Минкова.....465

Предимства на гъвкавото управление на проекти и въздействието върху проектния риск
Гл. ас. д-р Евелина Парашкевова.....473

Социално-икономически промени - управленски аспекти
Гл. ас. д-р Елена Йорданова 481

Приложение на web 2.0 технологиите за споделяне на научни изследвания, ресурси и резултати
Гл. ас. д-р Кремена Маринова-Костова.....487

Съвременни предизвикателства пред управлението на регионалното развитие в Република България
Гл. ас. д-р Методи Иванов.....495

Маркетингови комуникации на българския бизнес в дигитална среда
Гл. ас. д-р Мирослава Ценкова 502

Местното самоуправление в България – някои основни постановки
Гл. ас. д-р Юлиян Господинов 510

Степен на интегрираност на приоритетите за интелигентна специализация в плановите документи
Ас. д-р Мариела Стоянова 518

Концепция за многостепенно управление: възникване, развитие, перспективи
Докт. Димитрина Проданова.....524

Развитие на електронната търговия в България през последните 30 години
Докт. Михаела Маркова.....533

ИКОНОМИКА НА ОТРАСЛИТЕ

Устойчивост в развитието на туризма в националната бизнес среда
Проф. д.ик.н. Таня Горчева 543

Българската индустрия – тридесет години по-късно
Проф. д-р Анета Денева.....551

Подпомагане на доходите на производителите от аграрния сектор
Доц. д-р Виолета Блажева 560

Съвременни измерения на управлението на талантите
Доц. д-р Искра Пантелеева 566

Значение на инфраструктурните коридори за регионалното икономическо развитие на България
Доц. д-р Камен Петров 574

Изследване на възможностите за развитие на туристическа дестинация „Свищов“
Доц. д-р Любка Илиева 583

Градско земеделие – алтернатива или необходимост
Доц. д-р Марина Николова 592

Теоретико-приложни аспекти на мърчандайзинга в българската търговска практика
Доц. д-р Петранка Мидова 603

Туристическите агенти, резервационните услуги на туроператорите и свързаните с тях дейности в България 30 години след началото на промените
Доц. д-р Петя Иванова 611

Изследване необходимостта от придобиване на търговски умения по женско предприемачество
Доц. д-р Светослав Илийчовски, доц. д-р Теодора Филипова 618

Бизнес среда и предприемаческа дейност на българските пивоварни предприятия
Доц. д-р Сергей Найденов 626

Атрибутивно анализиране на асортиментното разнообразие в точките на продажби
Доц. д-р Симеонка Петрова 634

Периодът на прехода – 30 години растеж на регионалните дисбаланси
Доц. д-р Тихомир Личев 642

Социална работа и социално предприемачество
Гл. ас. д-р Ваня Ганева 652

Анализ на сезонността в търговията
Гл. ас. д-р Венцислав Перков 660

Разкриване на нефинансова информация от големите български държавни предприятия
Гл. ас. д-р Емил Николов 667

Подходи за управление на риска в търговските предприятия
Гл. ас. д-р Зоя Иванова 676

Проблеми и предизвикателства пред развитието на туризма в България
Гл. ас. д-р Любомира Тодорова 684

Развитие на туристическа дестинация България като част от интернационалния туристически пазар
Гл. ас. д-р Павлин Павлов 690

Анализ на предприемаческите нагласи в България
Ас. д-р Ивайло Костов 698

Устойчиво развитие на българската индустрия
Докт. Айтен Сабри 706

Значение на пътната инфраструктура като фактор за подобряване състоянието на горскостопанските предприятия
Докт. Руслан Коларов 714

Анализ на възможни решения за преодоляване на височинните ограничения и ограниченията в газенето през канала море-езеро за по-големи плавателни съдове създавани от Аспарухов мост
Инж. Дойчин Ников, Красимира Вангелова 722

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ – 30 ГОДИНИ СЛЕД НАЧАЛОТО НА ПРОМЕНИТЕ

Свищов, 22 ноември 2019 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 75 години от създаването на Съюза на учените в България

ISBN 978-954-23-1815-6

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов”
Свищов, ул. Градево № 24

740

ДУАЛНО ИЛИ ТРИАЛНО ОБУЧЕНИЕ ПО КОНТРОЛНИ ДИСЦИПЛИНИ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ – ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИМСТВА

Доцент д-р Пепа Стойкова
Катедра „Контрол и анализ на стопанската дейност“,
Стопанска академия „Димитър А. Ценов“, Свищов,
p.stoykova@uni-svishtov.bg

Резюме: *Проблематиката, отнасяща се за връзката между теория и практика е актуална тема от обществения дебат. Все по-полярни са мненията дали съществуващият модел е пригоден да осигури качествено висше образование и професионална компетентност. Организациите от публичния и частния сектор изискват непосредствено прилагане в практиката на знанията и уменията, придобити до завършване на висшето образование. Тяхната директна препоръка е да бъдат обучавани студентите така, че да са актуално съответни на текущите проблеми в конкретните структурни формирования, които ръководят. Същевременно, няма или не са достатъчно и подходящи, формите на взаимодействие и достъп до практиката, както на студентите, така и на преподавателите в областта на контрола.*

В каква степен, въвеждането дуално обучение може да реши посоченият проблем е въпрос, който изисква по-голям период от време, за установяване на резултатите. Възможностите и рисковете в прилагането на дуална и триална форма на обучение, са в основата на настоящото изследване.

Ключови думи*: висше образование, дуално обучение, триално обучение, контрол, проблеми.*

JEL: *I25.*

DUAL OR TRIAL TRAINING OF CONTROL SUBJECTS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM- PROBLEMS AND ADVANTAGES

Assoc. Prof. Pepa Stoykova, Ph.D.
Department of Control and Analysis of Economic Activities,
Tsenov Academy of Economics – Svishtov, Bulgaria,
stoykova@abv.bg

Abstract: *Issues related to the relationship between theory and practice are a hot topic of public debate. Opinions are increasingly polarizing as to whether the current model is suitable for providing quality higher education and professional competence. Public and*

private sector organizations require the immediate application of knowledge and skills acquired before completing higher education. Their direct recommendation is to train students so that they are up-to-date with current issues in the specific structural formations they are guided by. At the same time, there is no or not enough and suitable form of interaction and access to practice, both for students and teachers in the field of control.

To what extent introductory dual training can solve this problem is a question that requires more time to establish results. Opportunities and risks in applying dual and trial forms of training are the basis of this study.

Key words: *higher education, dual training, trial training, control, problems.*

JEL*: I25.*

1. Въведение

Интересът към темата за практически ориентирано обучение обхваща както средните, така и висшите училища. Държавната политика за промени се изразява в приетите през последните години стратегически и програмни обосновки за въвеждане на дуално обучение. Началото за страната ни е поставено през 2015 год. и се отнася за средните училища. Сега се отчитат резултатите от въвеждането за тях и се предприемат мерки за въвеждането на дуално обучение във висшите училища. Поради тази причина, общественото внимание е насочено към причините и условията, които създават предпоставки за въвеждането на подходящи форми на практическа подготовка във висшето образование.

Аргументира се необходимостта да бъде променен българският образователен модел, като се приложи система, която съществува в редица европейски държави. Дуалната система води началото си от средата на 60-те години на 20 век в Германия и немскоговорящи държави. Тя е широко разпространена, освен в Германия и в Австрия, Швейцария, Дания, Франция, Нидерландия, Китай и др. (Какво представлява дуалната система, 2014) В скандинавските страни (с изключение на Дания), в Белгия, Нидерландия и др., не се прилага дуално обучение, а се ползват програмите на професионални училища. В англосаксонските държави се разчита на образование в стандартни условия и допълнително придобиване на професионална квалификация в производствени предприятия.

Направеният преглед показва, че няма еднозначно приета концепция за начина, по който ще бъде осъществена връзката между теорията и практиката. Нещо повече, към настоящия момент, в Германия се коментира, че дуалното образование е в криза и е необходимо да се въведе

триална система. Изтъква се, че „липсва връзка между теорията и практиката, между образователни институции и реален бизнес, наличен е лош имидж“ (Интервю с Д-р Митко Василев, 2014) В германския Закон за професионалното обучение от 1969 г. е въведена надбавка за обучение, която се заплаща задължително. (http://www.azubister.net, 2020)

2. Хронология и същност на дуалното и триалното обучение

В Германия, въвеждането на дуално обучение не е преднамерено и самоцелно. До 19-ти век съществуват дългогодишни традиции за придобиване на занаят или професионална квалификация в рамките на занаятчийските гилдии. През 1821 г. в Германия е основана първата учебна работилница, която е била към фабрика за печатни преси, с което се слага началото на обединеното изучаване на занаяти. (http://uchitel.bg)

В България също е имало традиции за признаване на различните нива (чирак, калфа, майстор) от занаятчийската гилдия. За първото преподаване на занаяти се приема 1922 г., когато в София се открива първото занаятчийско училище. Тази връзка между теория и практика в обучението се потвърждава, с построяването през 1929 г., на сградата на „Занаятчийското професионално училище в София“. Тогава е обявено, че откриването и издръжката са от Софийската търговско-индустриална камара. (Илчева, 2017)

В *хронологичен* аспект, прегледът показва, че в своята история България не отстъпва на развитите държави в стремежа към напредък, чрез обучителни форми. Най-старото българско училище е създадено в Чипровци, основано през 1624 год. и в него е имало гимназион, а най-добре представилите се ученици са заминавали да учат в Италия, след което се завръщали. (https://www.bnr.bg/vidin, 2014) Това училище е създадено 12 години преди „най-старият университет в САЩ, основан през 1636 г. – Харвардският университет (Бостън, Масачузетс)“. (https://www.harvard.edu/) През годините, броят на българските училища е „достигал до 10 500 училища, а през 1912г. България е била на първо място на балканите по образователен растеж“. (Българските училища, 2017) До Освобождението (около 1878 година), едва 3% от населението на България е грамотно, което изразява липсата на държавна политика в областта на образованието от страна на Османската империя. За практическата насоченост на разрастващия се брой училища, може да се съди по местата, на които са създадени. Откриват се все по-модернизирани училища в Габрово, Елена, Търново, Сливен,

Свищов, Карлово, Котел, Казанлък, Панагюрище, където производствените и търговските процеси се разрастват. Броят на училищата в България бързо нараства – от 17 през XV век, през 112 до средата на XVIII в., 235 до 30-те години на XIX в., за да станат над 1500 около 1878 г. (Българските училища, 2017) В така посочените разнообразни по количество и качество български училища, обучението е имало основно практическа насоченост. Историческите сведения показват, че изучаваните знания са били ориентирани към съчетанието им с конкретни практически умения. Ползвани са различни методи и форми на обучение – от килийни, през взаимообучителни, беседа, драматизация и др., до съвременни иновативни, включващи последните достижения на науката и технологиите – мултимедия, холограмни изображения, обучителни смарт приложения за телефони и таблети, интерактивна дъска и др.

В днешни времена, за дуална система в българското средно образование се дискутира по-активно от преди 7-8 години. През 2014 година се приемат промени в Закона за професионалното образование и обучение, с които практически се регламентира дуалната система. Възложено е на Националната агенция за професионално образование и обучение (НАПОО) да се създаде регистър с квалификационните характеристики на професиите.

Същността на *дуалната* система (от латински ез. dualis – двойствен, двоен), се състои в разделеното на две места, паралелно провеждане на обучителни процедури. В средното училище с професионален профил и в специализирано предприятие, където може да се приложат знанията от теорията и да се усвоят нови умения. Идеята е, така разпределените грижи за учениците да бъдат съпътствани и от смесено финансиране – публично от училището и частно – от предприятието. Понастоящем в Германия, приблизително 70% от завършваното професионално образование е под формата на дуално обучение. (https://www.bmwi.de, 2020) Преимуществено е посещението на предприятието (3-4 дни, в които са свободни от учебни занятия, съобразявайки се с утвърденото работно време), за сметка на по-малкото време за теоретично обучение (1-2 дни в седмицата), провеждани в училището. За осъщественото в предприятието обучение винаги се заплаща възнаграждение на обучаемия.

Триалната система се състои от дуална система, която е интегрирана с по-високо ниво на обучение. Това означава, че три квалификации могат да се придобият за пет години. Паралелно с придобиване на свидетелство за чирак и калфа, обучаваният получава и възможност да

защити майсторска степен. Докато се усвояват детайлите по упражняване на занаят е възможно обучение в бакалавърска степен. По този начин се пести време, като се интензифицира процеса – вместо теория, която пояснява практическото усвояване на определена професия и защитено занаятчийско ниво (което е дуална форма), при триалната система е възможно едновременно да се учи в бакалавърска степен. (Симеонов, и др., 2015) Финализирането включва майсторска и бакалавърска степен. (Zhelev, 2017 /16.2) В стандартния вариант, последователното придобиване на теория, практика и майсторска квалификация, отнема осем или девет години. (СУ„Св. Кл. Охридски“, 2017)

2. Нормативна рамка

Съществуват няколко нормативни акта, които съдържат разпоредби, отнасящи се до дуалното обучение. По-съществените от тях са: (МОН - Евтимова, Георгиев, & П., 2015)

- ЗПУО – Закон за предучилищното и училищното образование;
- ЗПОО - Закон за професионалното образование и обучение;
- КТ – Кодекс на труда;
- Наредба за условията и реда за провеждане на обучение чрез работа /дуална система на обучение/;
- Програма за обучение на наставници, утвърдена от МОН.

3. Специфика на обучението по контролни дисциплини – проблеми и предимства пред дуално и триално обучение

Обучението по контролни дисциплини има специфичен характер. (Иванов, и др., 2017) За него се изисква научаването на голям обем специфична теоретична информация, (Костова, 2012) отнасяща се до категоризиране и правилно ползване на специализирани понятия, съотнасянето им, установяване на правилно третиране с видове, форми, типове, методи, способи, подходи, средства, източници на средства, основания за търсене на отговорност и за изключването й, процедури по събиране, маркиране, сортиране, анализиране, оценяване и обобщаване на доказателства, чрез законово допустимите доказателствени средства и при спазването на установения правов ред, както и много други елементи от контролната наука, легалистика и практически възможности за проявление на контролната парадигма. Изходната концептуална схе-

ма на контрола може да се реализира при добро познаване на институционалните характеристики на контролната система, на правомощията и допустимите действия и бездействия от страна на контролните органи и контролираните субекти. Основно изискване за подготовката на бъдещия специалист по контрол е да познава приложимото законодателство.

Възможните *проблеми*, свързани с внедряването на дуално или триално обучение по контролни дисциплини са следните:

- Липса на подходяща нормативна рамка за достъп до обществена информация;
- Недостатъчен брой предприятия, учреждения и институции в извънстолични (малки) градове с обучение по контролни дисциплини;
- Неосигуряване на специализирани средства, които да бъдат достатъчно за пътуване и посещаване на предприятия от публичния и частния сектор;
- Акцентирането на занаятчийството в професията на контролния орган омаловажава теоретичните възможности за установяване възможни нарушения и престъпления. Изучените модели на поведение биха се свели до тези, които реално и по-често са се случвали по време на обучението. Когато има по-специфични, комбинирани и рядко изпълнявани схеми за икономически злоупотреби, обучаваният няма да е достатъчно подготвен, поради липса на опит;
- Разнообразието в хипотезирането и правенето на версии би намаляло, когато се изучават само състояли се събития.

Възможните *предимства*, свързани с внедряването на дуално или триално обучение по контролни дисциплини са следните:

- Пряк достъп до реални документи на студентите;
- Установяване на конкретни мисловни логически модели за абстрактно хипотезиране на възможните грешки и нарушения, допуснати от контролирания субект. По този начин би се установило минимално ниво от знания и умения, които могат да служат на обучаващия се, докато придобие самостоятелност и рутина в професионалната си практики;
- Реална полезност за практиката от теорията е установяване на правилните категории и синхронизиране на понятийния апарат;

- Полезно би било за практиката да кандидатстват за работа специалисти, които вече познават организацията на работния процес и се адаптират бързо към конкретните условия;
- Реалната полезност за теорията от практиката е, че при теоретичното разработване на съответна проблематика, изследването ще се основава на реални практически данни. Те трябва да не представляват идентифициращa информация, а само да показват действителни тенденции, обработени по подходящ начин **(Ангелова, и др., 2018)**;
- Повишава конкурентоспособността на кадрите от контролната система. **(Варамезов, Славева, & Пантелеева, 2006, бр.4)**

За постигане на посочените предимства е необходимо не само студентите да имат достъп до практиката. Необходимо е регламентирането на достъпа на преподавателите в практиката.

4. Изводи

В обобщение може да се направи основен извод, че общественият дебат за връзката между теория и практика ще остане в обхвата на общественото внимание, тъй като необходимост от промяна има, но няма безспорен модел, който може да бъде внедрен лесно и бързо по начин, който да направи контролната система съвършена. Тя може до отговаря на изискванията за нормативните разпоредби *(Борисов, Славева, Петков, & Парашкевова, 2018)*, но да не допринесе желания ефект – поради обхват, правомощия на участници, организация, технология, методология и др. Увеличават се аргументите за промяна на съществуващите модели за подготовка на обучаемите. Акцентира се, че резултатът от висшето образование трябва да се оценява според непосредствената пригодност на завършващите студенти да започнат работа по специалността си, при това с минимални или без допълнителни разходи за адаптиране от работодателите. Възможният извод е, че не е реално, работодателите да не участват активно в обучителния процес, а да получат съвършен продукт или поне специалист, който ще изпълнява с лекота сложните практически казуси.

На този етап не са много дискусиите за моделите, по които се обучават вече работещите. Не се поставят на обществено обсъждане ведомствените центрове за обучение на работещите, както и аутсорсването на частни обучителни центрове, предлагащи разнообразни курсове на корпоративни служители. В редица случаи организиращите

обучителни фирми не разполагат с подходящ лиценз и с лектори, имащи доказани научни степени, звания, а понякога и компетентност. Съществуващият режим позволява известна свобода в осъществяването на консултантска и обучителна дейност, като не се гарантира качество, въпреки изискванията за лицензиране на Център за професионално обучение (ЦПО). Съществуват възможности да бъде регистриран обучителен център, който е Едноличен търговец (ЕТ, които към настоящия момент, според сайта на НАПОО са 110 бр. *(navet.government.bg/bg/registar-na-tsentrovete-za-profesiona/, 2020)*), с претенциозното наименование „Национален“, „Институт“, „Академия за обучение“ и др. подобни, за които е дадена лицензия да обучават по фризьорство, козметика, маникюр, масаж, шивашки услуги и др., а в подробностите остава любопитният факт, че в подобни Академии и Институти няма един преподавател с докторска степен или преподавателски стаж в учебно заведение. Многото ведомствени учебни центрове (1011 към настоящия момент: *(navet.government.bg/bg/registar-na-tsentrovete-za-profesiona/, 2020)*) и частни обучителни компании имат за изпълнение две основни цели: да сведат до знанието на работещите актуалните изменения на нормативната уредба и да дискутират конкретни практически казуси с по-голяма правна и фактическа сложност. Характерна за работата им е автономността и липсата на взаимодействие с Висшите училища, Българската академия на науките и различните научно-приложни звена. В резултат на посочената самостоятелност, може да се направи извода, че науката и практиката получават деформации, типични за затворените системи – самодостатъчност, повторение на познати модели в осъществяваната дейност, недостатъчна креативност и бързина в създаване на нови собствени модели и въведение на последните достижения на науката и технологиите. Посочените особености на автономността, увеличават „пропастта“ между теория и практика, като е възможно създаване на несъответствие (т. нар. „разминаване“), в понятийния апарат – ползване на едни и същи категории, но с различно за теоретиците и практиците съдържание. Науката може да стане все по-абстрактна и хипотетична, а практиката да ползва категории и понятия, които от научно-теоретична гледна точка са неправилни, неточни и с подменено съдържание.

5. Заключение

В заключение може да се изведе, че промяната на съществуващите модели за взаимодействие между теория и практика е необходимо да бъдат дискутирани от различни изходни позиции. В дискусиите е подходящо да бъдат установени слабостите и предимствата на основата на симулативни или експериментални модели. В областта на контрола се проявява специфичната зависимост от боравене със защитена от закона информация. Релевантното законодателство би защитило както обучаващите, така и обучаваните, за да се акцентира преимуществено на ползите от въвеждането на дуално или триално обучение. Изхождайки от обстоятелството, че при контролни дейности се установяват слабости и грешки на длъжностни лица с управленски функции, дуалната и триалната система са приложими, но основно като достъп до практическа среда. Приложимостта на занаятчийските нива (чирак, калфа и майстор), могат да бъдат установени на основата на служебни позиции, като стажант, младши контролен орган (одитор *(Йорданов, 2005) (Иванова, 2019, бр.1)*, надзорен орган, експерт, инспектор, ревизор и т.н.) и първо ниво на контролен специалист. В случай, че се създадат условия и регламент за достъп на преподаватели в практиката, няма да се изисква от тях да разработват теоретични модели, без да са допускани дълготрайно в практиката. Възможен е модел, прилаган във Франция, при който в рамките на две години се освобождава от учебна дейност преподавателят за един семестър, в който да пребивава в избрано от него и одобрено от приемащата страна, практическо звено. В следващите два семестъра е регламентирано време за описване на установените в практиката проблеми и защитаване на аргументите за съответните тези. В последния от четирите семестъра се изнасят лекции пред студенти, като тематичната област трябва да включва изследваната проблематика.

Всяко нововъведение е съпътствано от предвидими и латентни трудности. Приемането на подходящата нормативна база, създаването на оптималната организация в работна среда, обезпечаването с необходимите бюджетни средства и финансовото участие на работодатели е възможност да бъде адаптирана идеята за дуално или триално обучение по контролни дисциплини. Основен критерий за положителен ефект е постигането на подходящи цели. Необходимо е преодоляване на възможните затруднения, за да участват практиците не само като гост-лектори и одобряващи учебната програма, а и да се усили ефекта от въвеждането на дуалното обучение по контрол. Пригодността на завършващите студенти да започнат веднага професионална реализация

е определящ за възвръщаемостта на вложените в обучението средства, за самостоятелното развитие на завършилите образованието си бакалаври, магистри и доктори, както и за ускореното протичане на икономическите и социалните процеси.

ЛИТЕРАТУРА

http://uchitel.bg. (н.д.). http://uchitel.bg/dualno-obuchenie. *http://uchitel.bg/dualno-obuchenie*, стр. http://uchitel.bg/dualno-obuchenie.

http://www.azubister.net. (2020). *http://www.azubister.net/magazin/thema/ausbildungsverguetung*, http://www.azubister.net/magazin/ thema/ ausbildungsverguetung.

https://www.bmwi.de. (2020). *https://www.bmwi.de/Navigation/DE/Service/Ausbildungsberufe/ausbildungsberufe.html*, стр. https://www.bmwi.de/Navigation/DE/Service/Ausbildungsberufe/ausbildungsberufe.html.

https://www.bnr.bg/vidin. (2014). 390 години празнува първото българско училище "Петър Парчевич" в Чипровци. *https://www.bnr.bg/vidin*, стр. https://www.bnr.bg/vidin/post/100456124/390-godini-praznuva-parvoto-balgarsko-uchilishte-petar-parchevich-v-chiprovci.

https://www.harvard.edu/. (н.д.). https://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance/history. *https://www.harvard.edu/*, стр. https://www.harvard.edu/.

navet.government.bg/bg/registar-na-tsentrovete-za-profesiona/. (2020). registar-na-tsentrovete-za-profesiona. *www.navet.government.bg/bg/registar-na-tsentrovete-za-profesiona/*.

Zhelev, Z. (2017 /16.2). Review of control procedures on the collection of local revenres to the local budgets. *Knowledge - Interndtional Journal*, 507-513.

Ангелова, П., Иванов, Л., Петков, П., Славева, К., Касабова, С., Шопова, М., & Върбанов, Т. (2018). *Основи на статистиката.* Свищов: Академично издателство - Ценов.

Борисов, Б., Славева, К., Петков, П., & Парашкевова, Е. (2018). СИСТЕМИТЕ ЗА ФИНАНСОВО УПРАВЛЕНИЕ И КОНТРОЛ В БЪЛГАРСКИТЕ ОБЩИНИ – СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ. *Алманах "Научни изследвания"*, 7-38.

Българските училища. (2017). *По материали от „Училищен алманах“, „Българско списание за образование“, „Наука и образование“,*

Димитър Петков и др., стр. http://www.podkrepa-obrazovanie.com/bg/.

Варамезов, Л., Славева, К., & Пантелеева, И. (2006, бр.4). Корелацията "иновационна активност - конкурентноспособност" в контекста на европейската интеграция на България. *Алманах научни изследвания. СА Д. А. Ценов - Свищов*, 111-145.

Иванов, Г., Тананеев, Е., Томева, М., Крумов, К., Стойкова, П., Косотва, С., Антов, М. (2017). Теория на контрола. *АИ Ценов, Свищов*.

Иванова, Д. (2019, бр.1). Професионалната компетентност на вътрешните одитори в публичния сектор в България - предизвикателства и възможности. *Бизнес управление*, 76-91.

Илчева, Е. (2017). https://vestnikstroitel.bg/news/154934_staroto-zanayatchijsko-uchilische-v-sofiya-kato-za-urok-po-istoriya/. *https://vestnikstroitel.bg*, стр. https://vestnikstroitel.bg/news/154934_staroto-zanayatchijsko-uchilische-v-sofiya-kato-za-urok-po-istoriya/.

Интервю с Д-р Митко Василев, г. у.-б.-т. (2014). „Чуждестранни инвестиции с Германия“. Издание на Капитал в партньорство с Германско-Българската индустриално-търговска камара. *file:///F:/AAA%20%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8/2019%20-%20%D0%A1%D0%A3%D0%91%20-%20%D0%9A%D0%BE% D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F/INVES_GER_1_12.pdf*.

Йорданов, К. (2005). Основи на одита. *София*.

Какво представлява дуалната система. (03 03.04 2014 г.). *https://www.actualno.com/education*.

Костова, Н. (2012). Съвременият модел на висококачествена и полезна финансова информация. *Сборник доклади от научна конференция, Варна*.

МОН - Евтимова, П., Георгиев, Н., & П., З. (2015). Практическо ръководство - дуално обучение. Проект Домино. *Българо-Швейцарска програма за сътрудничество. Изд. ФолиАрт ООД, Добрич, ISBN 978-619-90984-5-5*.

Симеонов, О., Асенов, Е., Петрова- Вткова, Д., Лечева, И., Дончев, Т., Динева, В., & Ранчев, Г. (2015). Финансов контрол. *ИК УНСС*.

СУ„Св. Кл. Охридски“, Д. з. (2017). ТРИ КВАЛИФИКАЦИИ ЗА ПЕТ ГОДИНИ, ИЛИ ТРИАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ https://diuu.bg/emag/5344/. *Електронното списание i-Продължаващо образование https://diuu.bg/emag/5344/ ISSN 1312-899X*.